سال هفتم، شماره ۲۸، زمستان ۱۳۹۸، صفحات ۱۰۹–۹۱

تحلیل فقهی «ترکیب سلف موازی و حواله» در«اوراق سلف موازی استاندارد»

مجید حبیبیان نقیبی
عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
majidhabibian@atu.ac.ir

محمدصادق فاضل
دانش‌آموخته سطح چهار حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول)
M_60_sfazel@yahoo.com

یکی از ابزارهای مالی اسلامی که به نقدشوندگی قراردادهای سلف می‌افزاید، قراردادهای سلف موازی استاندارد است. طی سال‌های اخیر این ابزارها در برخی کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار گرفته و به‌تازگی به بازار سرمایه ایران نیز معرفی شده است. این ابزار نخستین بار در نفت و فرآورده‌های نفتی و با هدف تأمین مالی پروژه‌های نفتی پیشنهاد شد و به سلف نفتی مشهور است. مهم‌ترین اشکال قراردادهای سلف موازی استاندارد از لحاظ فقهی، عدم امکان حضور در بازار ثانویه است. کمیته فقهی سازمان بورس اوراق بهادار، برای رفع این مشکل، راهکار «ترکیب سلف موازی استاندارد» را پیشنهاد کرد. این نوشتار کوشیده است به روش تحلیلی، با تشریح راهکار ذکر شده و همچنین مطالعه عقد حواله در کتب فقهی امامیه و اهل سنت، راهکار «ترکیب سلف موازی با حواله» را نقد و بررسی کند. تحقیق حاضر نشان می‌دهد این روش قابلیت اجرا در سطح منطقه را ندارد، اما برای کاربرد داخلی می‌توان از آن استفاده کرد.

طبقه‌بندی JEL: G21, G28, M41.
واژگان کلیدی: عقد سلف، عقد سلف موازی، سلف موازی استاندارد، سلف نفتی، ترکیب سلف و حواله.

* تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۲۰

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

۱. مقدمه

بی‌تردید عقد سلف از معاملات امضائی مورد تأیید شریعت اسلامی و از اقسام بیع است که ثمن در مجلس عقد قبض می‌شود و تحویل مبیع در آینده صورت می‌گیرد. عقد سلف در بورس اوراق بهادار نیز وارد شده است و به دلیل کارایی و شرایط این نوع از عقد، شرکت‌های صنعتی و تولیدکنندگان محصولات، برای تأمین کمبود نقدینگی خود، به عقد سلف روی آورده و اقدام به پیش‌فروش محصولات خود می‌کنند. ولی اگر زمان سررسید تحویل مبیع طولانی شود، استفاده از عقد سلف در بازار بورس اوراق بهادار دچار مشکل فقهی و اقتصادی خواهد شد.

مشکل فقهی ذکر شده این است که اگر خریدار در عقد سلف نیاز به فروش سهام خود پیدا کرد، طبق نظر مشهور فقیهان، حق فروش آن را تا پیش از سررسید ندارد و کم شدن استقبال از این نوع قرارداد به دلیل مشکل فقهی آن و عدم جواز فروش پیش از سررسید و لزوم نگهداری سهام تا زمان سررسید، مشکل اقتصادی آن است.

کارشناسان فقهی برای حل این دو مشکل، چهار راه پیشنهاد و راه‌حل‌های پیشنهادی خود را در قالب دو مقاله منتشر کرده‌اند (فراهانی‌فرد، ۱۳۸۸؛ موسویان، ۱۳۸۹).

راه‌حل‌های پیشنهاد شده عبارت‌اند از:

۱. سلف موازی؛
۲. واگذاری وکالتی؛
۳. صلح مبیع سلف؛
۴. ترکیب سلف موازی با حواله.

این پژوهش در پی آن است که با بررسی عقد حواله در کتب فقهی امامیه و اهل سنت، صحت یا سقم راهکار «ترکیب سلف موازی با حواله» را از لحاظ فقهی بررسی کند.

راه‌حل‌های پیشنهادی در ذیل دستورالعمل قرارداد سلف موازی استاندارد مطرح شده است. دستورالعمل قرارداد سلف موازی استاندارد به‌گونه‌ای تنظیم شده است که امکان جذب سرمایه خارجی را نیز داشته باشد. چرا که بر اساس مطالعات صورت گرفته، برای دستیابی به نرخ رشد

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

اقتصادی مطلوب، ناگزیریم رقمی تا سقف ۵۰۰ میلیارد دلار را طی سنوات برنامه پنجم از منابع مالی خارجی تجهیز و تدارک کنیم. بدیهی است پیش‌نیاز جلب و جذب این منابع از بازارهای خارجی، داشتن انسجام بازار مالی و پولی در کشور و انجام کارکردهای صحیح نهادها و دستگاه‌ها برای رعایت قواعد کاری الزام حضور در بازارهای بین‌المللی است (علیشیری و شمس عراقی، ۱۳۹۲: ۴۹).

به همین جهت، این پژوهش پس از بیان مشکلات فقهی و اقتصادی سلف موازی استاندارد، راهکار ترکیب سلف موازی با حواله را به صورت مبسوط توضیح می‌دهد و با بیان حکم حواله در عقد سلف، به بررسی راهکار نام برده می‌پردازد.

۲. مرور ادبیات تحقیق

عقد سلف موازی استاندارد برای اولین بار، در مقاله «صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پوشش ریسک» (۱۳۸۸) توسط استاد گرانقدر، سعید فراهانی‌فرد و در پی تصمیم دولت جمهوری اسلامی ایران برای استخراج نفت از منابع مشترک بین کشورهای حاشیه خلیج فارس مطرح شد.

پس از آن، پایان‌نامه‌های متعددی در این زمینه نگاشته شد. از جمله مقالات: «اوراق سلف، ابزاری برای تأمین مالی پروژه‌های بالادستی صنعت نفت» (موسویان، ۱۳۸۹)؛ «ماهیت و آثار قرارداد سلف موازی» (ره‌پیک و کریمیان، ۱۳۹۵)؛ «تحلیل فقهی- حقوقی (قرارداد سلف موازی استاندارد) ابتکاری جدید برای بازار سرمایه» (صادقی و دیگران، ۱۳۹۵)؛ و «اوراق سلف موازی؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی مسکن» (شیرمردی احمدآباد و ندری، ۱۳۹۶).

همچنین پایان‌نامه‌های «ماهیت و آثار قرارداد سلف موازی در حقوق ایران و فقه امامیه» (کریمیان، ۱۳۹۲)؛ «بررسی یک رابطه تجربی میان قیمت‌های برق در قراردادهای سلف موازی و قیمت‌های نقد برق در بازار برق ایران» (بخشی تطفی، ۱۳۹۲)؛ «تحلیل حقوقی قرارداد سلف موازی استاندارد در بورس انرژی ایران» (موسی‌پور، ۱۳۹۴)؛ «تحلیل فقهی و حقوقی معاملات سلف در بورس» (رضایی، ۱۳۹۶)؛ و «ماهیت و آثار حقوقی معامله اوراق سلف نفتی» (موسی‌خانی، ۱۳۹۷).

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

اما وجه تمایز اثر حاضر با آثار گذشته، بررسی فقهی تطبیقی برای بررسی راه‌حل «ترکیب سلف موازی استاندارد با حواله» بین نظر امامیه و اهل سنت است که در هیچ‌کدام به این نحو بررسی تحلیلی دیده نمی‌شود.

۳. تعریف سلف

واژه سلف در لغت به معنی گذشته است (احمد بن فارس، بی‌تا: ۴۸۹؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۱۵۸/۹؛ فراهیدی، ۱۴۱۰ ق: ۲۵۸/۷؛ راغب، ۱۴۱۲ ق: ۳۲۰؛ قرشی، ۱۴۱۲ ق: ۲۹۳/۳) و اینکه به پیشینیان، سلف گویند، از همین جهت است. بیع مورد بحث ما را نیز از آن جهت بیع سلف نامیده‌اند که ثمن در آن بر مثمن مقدم می‌شود (احمد بن فارس، بی‌تا: ۴۸۹).

در علم لغت، واژه سلم مترادف با واژه سلف گرفته شده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق: ۲۹۵/۱۲) که واژه سلم به معنی صحت و عافیت است و اینکه به این نوع عقد، سلم گویند از این جهت است که سالم از امتناع مشتری از اعطای پرداخت ثمن است (احمد بن فارس، بی‌تا: ۴۸۹).

البهوتی در شرح منتهی‌الإرادات می‌گوید سلم لغت اهل حجاز است و سلف لغت اهل عراق (بهوتی، ۱۴۲۱ ق: ۲۹۶/۳) و این نشانی دیگر از این است که دو واژه در لغت به یک معنا می‌آیند.

در متون فقهی معتبر شیعی برای تعریف اصطلاحی عقد سلف آمده است: «السلم هو أن یسلف عوضا حاضرا أو فی حکم الحاضر فی عوض موصوف فی الذمة إلی أجل معلوم» (طوسی، ۱۳۷۸ ق: ۱۶۹/۲)، «السلم هو ابتیاع مال مضمون إلی أجلٍ معلوم بمال حاضر، أو فی حکمه» (محقق حلّی، ۱۴۰۸ ق: ۵۵/۲) و «و هو بیع عوض موصوف فی الذمّة إلی أجل معلوم بثمن حاضر و هو نوع من البیع، ینعقد بما ینعقد به البیع» (علامه حلّی، ۱۴۲۰ ق: ۴۱۳/۲).

جزایری از مذاهب اربعه نقل می‌کند: «الشافعیة قالوا: السلم بیع شیء موصوف فی ذمة بلفظ سلم ... . الحنفیة قالوا: السلم هو شراء آجل بعاجل ... . المالکیة قالوا: السلم عقد معاوضة یوجب شغل ذمة بغیر عین و لا منفعة غیر متماثل العوضین ... . الحنابلة قالوا: السلم عقد علی شیء یصح بیعه موصوف فی الذمة إلی أجل؛ و الذمة هی وصف یصیر به المکلف أهلا للإلزام و الالتزام ...» (جزیری، بی‌تا: ۳۳/۲).

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

بنا بر تعاریف ذکر شده عقد سلف در اصطلاح به معنی «فروش یک شیء توصیف شده در ذمه بایع در مقابل ثمنی که در مجلس اعطا می‌شود». هرچند کلام فقها (اعم از شیعه و اهل سنت) در بیان تعریف فرق می‌کند، ولی همه آن‌ها به همین عبارت برمی‌گردد.

عقد سلف علاوه بر شرایط عمومی عقد بیع مانند شرایط متعاقدین، شرایط عوضین، صیغه داشتن عقد و ...، یک سری شرایط اختصاصی دارد که عبارت‌اند از:

۱. معلوم بودن جنس و اوصاف مبیع؛
۲. مشخص بودن زمان سررسید تحویل کالا؛
۳. قبض ثمن قبل از جدا شدن متبایعین؛
۴. ممکن بودن تحویل کالا در سررسید؛
۵. معلوم بودن مقدار مبیع؛
۶. معلوم بودن مقدار ثمن؛
۷. دین بودن مسلم فیه.

یکی از مهم‌ترین فواید و ویژگی‌های عقد سلف، امکان تأمین نقدینگی برای تولید محصول است. یک تولیدکننده برای تأمین موارد اولیه و هزینه تولید نیاز به بودجه اولیه دارد. اگر از عهده تأمین نقدینگی اولین برنیاید، شاید اصلاً امکان تولید محصول برای او فراهم نشود. عقد سلف و پیش‌فروش بهترین راه برای تهیه هزینه تولید محصول است و از این جهت است که تولیدکنندگان به این نوع عقد روی آورده و از این طریق برای تأمین نقدینگی خود اقدام می‌کنند.

عقد سلف به صورت سنتی در تجارت و بازرگانی و همچنین امر تولیدات کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گرفت ؛ اما امروزه با تشکیل بورس فلزات تهران و به تبع آن بورس کالای ایران این قرارداد در قالبی ساختارمند و با ارائه تضامین در بورس مورد استفاده قرار می‌گیرد.

آمار معاملات بورس کالا و بورس انرژی درباره معاملات سلف نشان از استقبال تولیدکنندگان از عقد سلف دارد و نشان می‌دهد تولیدکنندگان مهم‌ترین ویژگی و فایده عقد سلف را که عبارت است از فراهم آوردن امکان تأمین نقدینگی برای تولید محصول دریافته‌اند؛ اما

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

علی‌رغم حجم بالای قرارداد سلف در بورس کالای ایران، این عقد با دو مشکل جدی روبه‌رو است.

٤. تشریح اشکالات عقد سلف در سازمان بورس اوراق بهادار

قرارداد سلف بنا به فتوای مشهور فقهای شیعه و اهل سنت دو شرط اساسی دارد که در غالب معاملات انجام گرفته در سازمان بورس رعایت نمی‌شود:

۱. یکی از شرایط اجماعی عقد سلف این است که ثمن باید در مجلس عقد و پیش از جدا شدن فروشنده و خریدار از یکدیگر، تحویل فروشنده شود (طوسی، ۱۳۸۷ ق: ۱۷۰/۲؛ ابن زهره، ۱۴۱۷ ق: ۲۲۷؛ ابن ادریس، ۱۴۱۰ ق: ۳۰۷/۲؛ محقق حلّی، ۱۴۰۸ ق: ۵۷/۲؛ علامه حلّی، بی‌تا: ۳۳۵/۱۱؛ نجفی، بی‌تا: ۲۸۹/۲۴؛ رافعی، بی‌تا: ۲۰۸/۹؛ سمرقندی، ۱۴۱۴ ق: ۹/۲؛ ابن قدامه، عبدالرحمن، بی‌تا: ۳۳۴/۴)؛

۲. مشهور فقها فروش مسلم فیه را قبل از سررسید جایز نمی‌دانند (طوسی، ۱۳۸۷ ق: ۱۷۳/۲؛ ابن زهره، ۱۴۱۷ ق: ۲۲۹؛ محقق حلّی، ۱۴۰۸ ق: ۵۹/۲؛ علامه حلّی، بی‌تا: ۳۵۹/۱۱؛ نجفی، بی‌تا: ۳۱۹/۲۴؛ رافعی، بی‌تا: ۲۲۳/۹؛ سمرقندی، ۱۴۱۴ ق: ۱۲/۲؛ ابن قدامه، عبدالرحمن، بی‌تا: ۳۴۰/۴) در صورتی که در اغلب موارد خریداران کالا، قبل از سررسید اقدام به فروش آن می‌کنند و برگه حواله کالای فروشنده اول را تحویل خریدار جدید می‌دهند و این معاملات به صورت پیوسته تکرار می‌شود (صورت‌جلسه، ۱۳۸۷ ش: ۱).

شرط اول از نظر استدلال محل تردید جدی است (فاضل، ۱۳۹۳ ش: ۸۴)، اما با توجه به فتوای مشهور فقیهان بلکه اجماع منقول بر لزوم پرداخت ثمن در مجلس قرارداد، باید در ابزارسازی، دیدگاه مشهور فقیهان رعایت شود. چرا که سرمایه‌گذاران مالی و معامله‌گران این اوراق، مقلد فقیهانی هستند که به تبع مشهور، قائل به لزوم دریافت ثمن در مجلس عقد هستند. بر این اساس مدل عملیاتی پیشنهادی به‌گونه‌ای طراحی شده است که تمام قیمت قرارداد در مجلس عقد پرداخت شود. به این بیان که واسط (ناشر، SPV) بعد از موافقت اولیه با بانی و پیش از انعقاد

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

قرارداد سلف، به انتشار اوراق سلف اقدام کرده، وجوه را جمع‌آوری می‌کند، سپس با پرداخت آن وجوه کالای مورد نظر را پیش‌خرید می‌کند (فراهانی‌فرد، ۱۳۸۸ ش: ۱۹).

بررسی فقهی روابط حقوقی سلف نفتی نشان می‌دهد که بازار اولیه این اوراق مشکلی ندارد؛ اما معامله‌های بازار ثانوی آن‌ها با مشکل جدی روبه‌رو است؛ چرا که از منظر فقهی کالای خریداری شده به قرارداد سلف را نمی‌توان پیش از سررسید به فروش رساند. این شرط دومی است که به آن اشاره شد.

مشکل عمده در این مسئله وجود اجماع بر عدم جواز فروش مسلم فیه قبل از سررسید است (فاضل، ۱۳۹۳ ش: ۸۶). هرچند این اجماع محل تردید جدی است ولیکن فتوا دادن در برابر شهرتی که نزدیک به اتفاق است، دشوار است. از طرف دیگر، با توجه به اینکه اغلب متعاملان و سرمایه‌گذاران اوراق سلف، مقلّد فقیهانی هستند که چنین معامله‌ای را جایز نمی‌شمارند، معامله‌های بازار ثانوی اوراق سلف در مدل عملیاتی سلف نفتی دچار مشکل جدی خواهد بود (موسویان، ۱۳۸۹ ش: ۱۰۰-۱۰۳).

۵. راه‌حل‌های استفاده از اوراق سلف

کمیته فقهی سازمان بورس اوراق بهادار برای حل مشکلات فقهی و اقتصادی اوراق سلف راهکارهایی مطرح کرده است. این راهکارها را فراهانی‌فرد در مقاله خود توضیح داده است (فراهانی‌فرد، ۱۳۸۷). موسویان سه راهکار ارائه شده در مقاله مذکور را مورد مناقشه قرار داد و در نهایت راهکار چهارمی را ارائه داده است (موسویان، ۱۳۸۹ ش: ۱۰۳-۱۰۷).

راهکاری که موسویان در آن مقاله ارائه داده «ترکیب سلف موازی با حواله» است که ما آن را مطرح و نقد می‌کنیم.

۵-۱. سلف موازی استاندارد

قبل از تشریح ترکیب سلف موازی با حواله لازم است تا عقد سلف موازی استاندارد تشریح شود تا تفهیم راهکار ترکیب سلف موازی با حواله ساده‌تر شود.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

هریک از فروشنده و خریدار سلف می‌تواند در کنار سلف اولیه به معامله سلف مستقل دیگری با همان فرد یا افراد دیگر اقدام کند. چنین معامله‌ای در عرف بازار متداول است. کسی که مقداری از کالایی را پیش‌خرید کرده است، می‌تواند به منظور برخورداری از سود، با انعقاد معامله سلف دیگری کل یا مقداری از آن کالا را به افراد دیگری به قیمت بیشتری بفروشد. طبیعی است که سررسید سلف دوم باید هم‌زمان یا متأخر از سلف اول باشد. در معامله پیش‌گفته، خریدار در سلف اول، فروشنده در سلف دوم خواهد بود، به طور مثال، تاجر جزئی که به قراردادهای متعدد سلف، از ده کشاورز هرکدام یک تن برنج خریده است، جهت تأمین مالی یا پوشش ریسک خود به پیش‌فروش ده تن برنج به تاجر عمده اقدام می‌کند، همان‌طور که وی نیز ممکن است در قرارداد سلف دیگری به شخص دیگری واگذارد. چنین معامله‌هایی مشهور به سلف موازی هستند و تمام معامله‌ها بر روی مبیع کلی که وصف‌های آن در معامله تعیین‌شده، انجام می‌گیرد. هریک از این معامله‌ها مستقل از دیگری است، به همین جهت اگر یکی از قراردادهای سلف مشکل پیدا کند، به سلف دیگر تعدی پیدا نمی‌کند. چنین معامله‌ای از نظر فقهی مشکلی ندارد؛ زیرا فروش پیش از سررسید مبیع سلف شامل آن نمی‌شود.

با وجود این، حل مشکل بازار ثانوی اوراق سلف از راه سلف موازی دشوار به نظر می‌رسد؛ زیرا طراحی اوراق سلف باید به‌گونه‌ای باشد که وقتی دارنده اوراق سلف آن را به دیگری فروخت، ارتباط وی با بازار و کالای فروخته‌شده قطع شود و به اصطلاح از بازار خارج شود. در حالی که فروشنده سلف موازی هنگام سررسید باید کالای خود را تحویل گرفته و به خریدار سلف دوم تحویل دهد. وی نیز که به سلف موازی دیگری اقدام کرده، باید کالا را تحویل گرفته و به نفر بعدی تحویل دهد و همه معامله‌گران در برابر هم به ترتیب مسئول هستند. در حالی که در بازارهای ثانوی همه معامله‌گران حد وسط از بازار خارج شده و مسؤولیتی نمی‌پذیرند و فقط فروشنده اولیه و خریدار نهایی است که در برابر هم مسئولیت دارند.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

ممکن است خریدار اول به دومی وکالت دهد که در سررسید از جانب وی کالا را تحویل بگیرد و به جای طلب خودش از وی قرار دهد. خریدار افزون بر وکالت تحویل به خریدار بعدی وکالت در توکیل نیز می‌دهد که بتواند به افراد دیگری نیز وکالت بدهد.

مشکلی که ممکن است در این روش وجود داشته باشد این است که اولاً، عرف و معامله‌گران بازار، چنین معامله‌ای را بر روی همان کالای نخست می‌دانند و استقلال معامله‌ها را متوجه نمی‌شوند. درنتیجه قصد سلف‌های مستقل و موازی خلاف متفاهم بازار بوده، نیازمند تدوین دستورالعمل‌های شفاف است تا به‌تدریج ادبیات جدید را عرفی کند. ثانیاً، به‌مقتضای استقلال قراردادها چنانکه فروشنده اول درباره تعهد خود تخلف کند باید خریدار آخر به فروشنده آخر و وی به نفر پیش از خود و وی به نفر پیش از خود مراجعه کند تا به فروشنده اول منتهی شود؛ این در حالی است که در بازارهای مالی به‌جز فروشنده اول و خریدار نهایی، بقیه معامله‌گران از بازار خارج شده و به طور معمول دسترسی به آنان وجود ندارد و آنان نیز بعد از خروج از بازار مسئولیتی به عهده نمی‌گیرند؛ بنابراین باید در دریافت وثیقه‌ها و تضمین‌ها دقت لازم صورت گیرد تا فرآیند اجرایی معامله با نکول روبه‌رو نشود (فراهانی‌فرد، ۱۳۸۹: ۲۸).

۵-۲. ترکیب سلف موازی با حواله

راهکاری که برای حل مشکل بازار ثانوی اوراق سلف مطرح شده، ترکیب قرارداد سلف موازی با قرارداد حواله است. به این بیان که فروشنده سلف نخست (بانی)، با دریافت قیمت کالا، گواهی سلف، در اختیار خریدار می‌گذارد که به سبب آن خریدار یا هرکسی که خریدار، وی را حواله دهد، حق دارد در سررسید مقرر به بانی مراجعه کرده و مقدار معینی کالا تحویل بگیرد، حال خریدار سلف یا تا سررسید منتظر می‌ماند و خود به دریافت کالا اقدام می‌کند یا بعد از فروش سلف موازی، خریدار جدید سلف را جهت دریافت کالا به بانی حواله می‌دهد و برای این منظور، گواهی سلف را به وی واگذار می‌کند، وی نیز یا تا سررسید منتظر می‌ماند و خود به دریافت کالا از بانی اقدام می‌کند یا بعد از فروش سلف موازی دیگر، با تحویل گواهی سلف، خریدار جدید

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

سلف را جهت دریافت کالا به بانی حواله می‌دهد و این رویه می‌تواند تا سررسید چندین مرتبه تکرار شود (موسویان، ۱۳۸۹: ۱۰۶).

۵-۳. مصوبه کمیته فقهی سازمان بورس درباره سلف موازی و حواله

کمیته فقهی سازمان بورس اوراق بهادار ایران در طی جلسه‌های مورخ ۱۳۹۰/۸/۱۸، ۱۳۹۰/۹/۱۶ و ۱۳۹۰/۹/۳۰ بعد از بررسی بُعدهای گوناگون فقهی، مالی و اقتصادی پیش‌فروش نفت و بعد از تبیین و توجیه اقتصادی و مالی آن، به‌وسیله صاحب‌نظران مالی و اقتصادی و کارشناسان وزارت نفت و شرکت نفت ایران، بُعدهای فقهی این معامله را بررسی و به شرح ذیل تصویب کردند:

۱. پیش‌فروش مقدار معینی نفت خام با تعیین اوصاف، زمان، مکان و کیفیت تحویل با پرداخت نقدی کل قیمت، از مصداق‌های عقد سلف بوده و صحیح است. فروشنده سلف می‌تواند با فروش مقدار معینی نفت خام، گواهی‌های یکسان (استاندارد) در اختیار خریدار بگذارد تا وی بتواند در سررسید برای تحویل کالا یا تسویه نقدی به فروشنده مراجعه کند؛

۲. خرید و فروش گواهی‌های سلف نفتی در بازار ثانوی، مصداق خرید و فروش مبیع سلف پیش از سررسید است که مشهور فقیهان شیعه مخالف آن بوده و باطل می‌دانند، این مسئله گرچه از دید فقهی محل بحث و گفت‌وگوی علمی است؛ اما برای ابزارسازی نیاز به راهکاری مطابق فتوای مشهور است؛

۳. راهکار قرارداد ترکیبی سلف موازی و حواله برای حل مشکل بازار ثانوی صحیح است؛ به این بیان که خریدار سلف نفتی، به فروش مقدار معینی نفت به صورت سلف مستقل اقدام کرده و جهت دریافت کالا به فروشنده نخست سلف (شرکت ملی نفت ایران) حواله می‌دهد؛

۴. برای پوشش ریسک خریداران سلف نفت و فروشنده آن (شرکت ملی نفت ایران) به دو روش عمل کرد:

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

الف. شرط اختیار خرید و فروش در ضمن قرارداد سلف

خریداران و فروشنده سلف نفت (شرکت ملی نفت ایران) ضمن قرارداد سلف نفت شرط می‌کنند که خریدار سلف حق اختیار فروش مقدار معینی نفت به قیمت معین در سررسید را داشته باشد که درنتیجه فروشنده سلف ملزم به خرید خواهد بود و همچنین فروشنده نیز حق اختیار خرید مقدار معینی نفت به قیمت معین در سررسید را داشته باشد که درنتیجه خریدار سلف ملزم به فروش خواهد بود. همچنین، فروشنده سلف نفت (شرکت ملی نفت ایران) ضمن قرارداد سلف نفت اجازه می‌دهد که خریدار سلف این دو اختیار را به خریدار سلف موازی نفت منتقل کند.

ب. انعقاد بسته قراردادی (پکیج قراردادی)

در این روش، خریداران و فروشنده سلف نفت (شرکت ملی نفت ایران) با انجام قرارداد سلف نفت، در حقیقت بسته کامل قراردادی را به شرح ذیل انشا می‌کنند:

یک. فروشنده سلف مقدار معینی نفت خام به خریدار می‌فروشد؛

دو. با ارائه گواهی سلف به خریدار اجازه می‌دهد با انجام قرارداد سلف موازی خریدار جدید را به فروشنده سلف حواله دهد؛

سه. فروشنده سلف حق اختیار فروش مقدار معینی نفت به قیمت معین در سررسید را به خریدار سلف می‌فروشد؛

چهار. فروشنده سلف حق اختیار خرید مقدار معینی نفت به قیمت در سررسید را از خریدار سلف خریداری می‌کند؛

پنج. فروشنده سلف به خریدار سلف اجازه می‌دهد چنین قرارداد ترکیبی را بر اساس سلف موازی با خریدار جدید داشته باشد.

۵. سازمان بورس اوراق بهادار حق دارد برای احراز شرط قدرت بر تسلیم، فقط به شرکت ملی نفت ایران (شرکت‌های تابعه) و به کسانی که گواهی سلف نفت را دارند اجازه فروش سلف موازی نفت را بدهد؛

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

۶. کمیته فقهی از اداره قوانین و مقررات سازمان درخواست دارد تا در تهیه آیین‌نامه و دستورالعمل اجرایی گواهی سلف نفتی دقت لازم صورت گیرد تا قراردادهای سلف موازی و حواله به صورت صحیح و واقعی انجام پذیرد و از فروش گواهی سلف که مصداق فروش مبیع سلف پیش از سررسید است بپرهیزد. (صورت‌جلسه کمیته تخصصی فقهی بورس اوراق بهادار، سال پنجم، جلسه شماره ۵۴، ۵۶ و ۵۷، تاریخ ۱۳۹۰/۸/۱۸، ۱۳۹۰/۹/۱۶ و ۱۳۹۰/۹/۳۰).

این مصوبه با موضوع قرارداد فروش نفت به تصویب رسیده ولی در تمامی قراردادهای سلف موازی کاربرد دارد و بحث نفت در این مصوبه بیشتر جنبه مثال و مصداق را دارد.

٦. حواله در فقه شیعه و اهل سنت

قبل از بررسی راهکار چهارم، توضیحی پیرامون عقد حواله خواهیم داد. واژه عربی حواله، از ریشه «ح و ل»، به معنای تغییر یافتن، جابه‌جا شدن و دگرگونی است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۲۹۷؛ مصطفوی، ۱۴۰۲، ج ۲، ص ۳۱۸). این واژه در اصطلاح فقه، عقدی است که به‌موجب آن، دین از ذمه مدیون به ذمه شخص ثالث انتقال می‌یابد و به تعبیر برخی، بدهکار (اصطلاحاً: مُحیل) طلبکار خود (مُحتال) را برای دین خود به شخصی دیگر (مُحالٌ‌عَلَیه) ارجاع می‌دهد (علامه حلّی، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۱۶۲؛ یزدی، ۱۴۱۹، ج ۵، ص ۴۴۵؛ ایران. قوانین و احکام، ماده ۷۲۴؛ ایران. قانون محاسبات عمومی کشور، ماده ۲۱).

بیشتر فقهای اهل سنت و شماری از فقهای امامی عقد حواله را انتقال حق از ذمه شخصی به شخص دیگر تعریف کرده‌اند (ابن حمزه، ۱۴۰۸، ص ۲۸۲؛ سرخسی، بی‌تا ج ۲۵، ص ۱۲۳؛ کاشانی، ۱۴۰۹، ج ۶، ص ۱۷؛ ابن قدامه، عبدالله، بی‌تا ج ۲، ص ۳۴۲). محقق حلّی قید «مدیون بودن محالٌ‌علیه به محیل» را به این تعریف افزوده است (محقق حلّی، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۹۳).

عقد حواله یکی از شیوه‌های انتقال تعهد از راه انتقال دین به شمار می‌رود؛ زیرا با انتقال دین از ذمه محیل به محالٌ‌علیه، تعهد محیل به پرداخت دین به محالٌ‌علیه منتقل می‌شود.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

٦-١. ویژگی‌های ترکیب سلف موازی با حواله

ترکیب سلف موازی با حواله که از سازمان بورس برای مشکل «عدم امکان حضور در بازار ثانویه» ارائه شده، دارای ویژگی‌های ذیل است:

۱. همان‌گونه که گفتیم در اصطلاح فقه، حواله عقدی است که به سبب آن طلب شخص ذمّه مدیون به ذمّه شخص ثالثی منتقل می‌شود (نجفی، بی‌تا ج ۲۶، ص ۱۶۰؛ خمینی، بی‌تا، ص ۲، ص ۱۷؛ مراجع تقلید، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۳۴۳؛ ماده ۷۲۴ ق.م). در اینجا نیز فروشنده سلف موازی که ذمه‌اش بدهکار به خریدار است با حواله دادن، دین را از ذمه خود به ذمه بانی منتقل می‌کند؛

۲. عقد حواله به ایجاب محیل و قبول محتال نیاز دارد و محال‌علیه با اینکه طرف عقد نیست اما رضایت وی نیز لازم است، البته آنان با هر لفظ و زبانی که ایجاب و قبول را واقع ساخته و رضایت و اراده خویش را از حواله پیش‌گفته اعلام کنند، صحیح است (یزدی، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۴۵۳؛ خمینی، بی‌تا، ج ۲، ص ۱۷؛ مراجع تقلید، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۳۴۴؛ ماده ۷۵۲ ق و ماده‌های ۲۱۰ به بعد ق.م) در این راهکار نیز بانی با صدور گواهی سلف، پیشاپیش رضایت کلی خود را برای حواله اعلام کرده است. محیل (فروشنده سلف موازی) و محتالّ (خریدار سلف موازی) نیز با تحویل دادن و تحویل گرفتن گواهی سلف، ایجاب و قبول خود برای عقد حواله را ابراز می‌کنند؛

۳. گرچه در حواله بر محالّ‌علیه‌ای که بدهکار نیست بحث و گفت‌وگوی فقهی هست؛ اما در حواله بر محالّ‌علیه بدهکار هیچ اختلافی نیست و همه فقیهان شیعه و اهل سنت چنین حواله‌ای را قبول دارند. در این راهکار نیز محال‌علیه (بانی)، بدهکار محیل (فروشنده سلف موازی) است (محقق حلّی، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۱۱۲؛ خمینی، بی‌تا ج ۲، ص ۲۸؛ مراجع تقلید، ۱۳۸۲، ج ۲، ص ۳۴۷؛ ماده ۷۲۷ و ۷۳۰ ق.م).

۴. وقتی حواله با تمام شرایطش تحقق پیدا کرد، ذمه محیل از دین بری می‌شود و ذمه محال‌علیه به آنچه که بر وی حواله شده است مشغول می‌شود. بر این اساس، ذمه فروشنده

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

سلف موازی نسبت به خریدار سلف موازی از دین بری شده و ذمه بانی مشغول می‌شود و این یعنی اینکه فروشنده سلف موازی از بازار خارج می‌شود؛

۵. وقتی حواله شرایطش منعقد شد نسبت به هر سه طرف (محیل، محتالّ و محتالّعلیه) عقدی لازم است؛ بنابراین نه خریدار سلف موازی حق فسخ و رجوع به فروشنده سلف موازی دارد و نه بانی حق نکول نسبت به خریدار سلف موازی دارد (موسویان، ۱۳۸۹: ۱۰۳-۱۰۷).

٦-۲. بررسی راهکار

ویژگی‌هایی که برای ترکیب سلف موازی با حواله ذکر شد، نشان می‌دهد که این راهکار قادر است مشکل فقهی و اقتصادی عقد سلف موازی استاندارد را برطرف کند؛ زیرا با توجه به امکان فروش سلف به شخص ثالث به ضمیمه عقد حواله، متعاملان و سرمایه‌گذاران سازمان بورس، نسبت به خرید نفت استقبال نشان خواهند داد. با این بیان، مشکل عدم استقبال مشتریان بورس از بین خواهد رفت؛ اما این راهکار با مشکل دیگری روبه‌رو است و آن، عدم صحت حواله در عقد سلف است. ما در ادامه به تشریح صحت یا عدم صحت حواله در عقد سلف می‌پردازیم.

٦-۳. حکم حواله در عقد سلف

فقها شیعه و ابوحنیفه و مالک از علمای اهل تسنن معتقدند جایز است که در عقد سلف بایع یا مشتری تحویل ثمن یا مثمن را به شخص دیگری حواله کنند.

اما به نسبت به ثمن لازم است که قبل از جدا شدن متبایعین، ثمن از محال‌علیه گرفته شود تا اینکه قبض در مجلس عقد حاصل شود و در غیر این صورت عقد سلم باطل می‌شود و دلیل آن نیز لزوم قبض ثمن در مجلس عقد است که یکی از شروط قطعی و بدون اختلاف عقد سلم است.

دلیل جواز حواله در عقد سلف این است:

۱. یکی از شروط عقد سلم تحویل ثمن قبل از جدا شدن متعاقدین از مجلس عقد است. البته جایز است تا زمانی که فروشنده و خریدار در مجلس عقد هستند دین بر ذمه بایع باشد؛ و چون دین بودن ثمن با این شرط مانع ندارد پس حواله نیز همانند سایر دیون مانعی ندارد.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

پس اگر محال‌علیه دین را در مجلس عقد پرداخت کند به شرط ثمن در عقد عمل شده و عقد سلم صحیح خواهد بود (علامه حلّی، بی‌تا، ج ۱۱، ص ۳۴۶؛ علامه حلّی، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۴۳۳؛ سرخسی، بی‌تا ج ۱۲، ص ۱۵۲؛ مالک بن أنس، ۱۳۲۳، ج ۴، ص ۵۶؛ ابن قدامهٔ، عبدالله، بی‌تا، ج ۴، ص ۳۴۲ و ۳۴۸؛ الرملی، ۱۴۲۴، ج ۴، ص ۱۸۵).

۲. حواله یک نوع عقد است که انجام آن‌ها با شرایطی که برای آن‌ها در کتب فقهی ضبط شده جایز است. در عقد سلم نیز که یک نوع دین بر گردن بایع است اگر شرایط حواله و کفالت مراعات شود انجام این دو عقد صحیح خواهد بود و مانعی از انجام آن در عقد سلف نیست (کاشانی، ۱۴۰۹: ج ۵، ص ۲۱۴).

در مقابل، حنابله هیچ‌گونه تصرفی را در مسلم فیه قبل از قبض آن جایز نمی‌دانند (البهوتی، ۱۴۲۱: ج ۳، ص ۳۵۷).

اما شافعیه می‌گویند قول صحیح‌تر این است که بایع نمی‌تواند مشتری را برای دریافت ثمن به کسی که بایع از او طلب دارد حواله بدهد و چنین حواله دادنی جایز نیست (النووی، بی‌تا، ج ۹، ص ۲۷۳).

نتیجه این بحث این شد که فقها شیعه و ابوحنیفه و مالک از علمای اهل تسنن حواله را برای ثمن و مسلم فیه جایز می‌دانند ولی شافعیه و حنابله، حواله دادن مسلم فیه را اجازه نمی‌دهند.

۷. نتیجه‌گیری

عقد سلف عبارت است از فروش یک شیء توصیف شده در ذمه بایع، در مقابل ثمنی که در مجلس اعطا می‌شود.

قرارداد سلفی که در سازمان بورس انجام می‌شود، دارای دو اشکال فقهی است. مشکل اول مدت‌دار بودن بخشی از ثمن است، در حالی که دریافت ثمن در مجلس عقد یکی از شروط اصلی عقد سلف است؛ و اشکال دوم عدم جواز فروش قبل از سررسید است که به اجماع فقها فروش مسلم فیه قبل از سررسید جایز نیست.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

کمیته تخصصی بورس برای حل مشکل اول، پیشنهاد کرد مدل عملیاتی پیشنهادی به‌گونه‌ای طراحی شود که تمام قیمت قرارداد در مجلس عقد پرداخت شود. به این بیان که واسط (ناشر، SPV) بعد از موافقت اولیه با بانی و پیش از انعقاد قرارداد سلف، به انتشار اوراق سلف اقدام کرده، وجوه را جمع‌آوری می‌کند سپس با پرداخت آن وجوه کالای مورد نظر را پیش‌خرید می‌کند.

برای مشکل دوم چهار راه‌حل پیشنهاد شد: ۱. سلف موازی استاندارد؛ ۲. واگذاری وکالتی؛ ۳. صلح مبیع سلف؛ ۴. ترکیب سلف موازی با حواله.

در پژوهش‌های گذشته، سه راهکار اول نقد و بررسی شد و مشخص شد که این سه روش، قابلیت اجرا ندارند و در اجرا دچار مشکل خواهند شد.

در این پژوهش نیز ثابت شد مشکل روش چهارم این است که بنا بر نظر شافعیه و حنابله حواله مسلم فیه جایز نیست در نتیجه این شیوه در سطح کشورهای منطقه، به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج‌فارس که بر اساس فقه اهل سنت عمل می‌کنند، قابلیت ارائه و اجرا ندارد؛ اما از آن جهت که فقه امامیه حواله در مسلم فیه را جایز می‌داند در قراردادهای داخلی می‌توان از این شیوه استفاده کرد و این روش مشکل فقهی نخواهد داشت.

منابع

ابن ادریس حلّی، محمد بن منصور (۱۴۱۰ ه‍ ق). *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*. ۳ جلد، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

ابن حمزه، محمد بن علی (۱۴۰۸ ه‍ ق). *الوسیلة إلی نیل الفضیلة*. تصحیح شیخ محمد حسون. ۱ جلد، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی- رحمه‌اللة.

ابن زهره حلبی، حمزه بن علی (۱۴۱۷ ه‍ ق). *غنیة النزوع إلی علمی الأصول و الفروع*. ۱ جلد. قم: مؤسسه امام صادق علیه‌السلام.

ابن قدامه، عبدالرحمن (بی‌تا). *الشرح الکبیر*. بیروت: دار الکتاب العربی.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

ابن قدامه، عبدالله بن احمد (بی‌تا). *المغنی*. ۹ جلد. تحقیق محمد سالم محیسن و شعبان محمد اسماعیل. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ه‍ ق). *لسان العرب*. ۱۵ جلد. بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع و دار صادر.

احمد بن فارس (بی‌تا). *معجم المقاییس فی اللغه*. تحقیق شهاب‌الدین أبوعمرو. بیروت: دارالفکر.

ایران. قانون محاسبات عمومی کشور (۱۳۶۶ ه‍ ش). «قانون محاسبات عمومی کشور». روزنامه رسمی. شماره ۱۲۴۰۰.

البهوتی، منصور بن یونس (۱۴۲۱ ه‍ ق). شرح منتهی الإرادات. تحقیق عبدالله بن عبدالمحسن الترکی. ۷ جلد. بی‌جا: مؤسسه الرسالة.

الرملی، محمد بن شهاب‌الدین (۱۴۲۴ ه‍ ق). نهایة المحتاج إلی شرح المنهاج، حاشیه علی بن علی الشبراملسی و احمد المغزی الرشیدی. ۸ جلد. بیروت: دار الکتب العلمیة.

النووی، یحیی بن شرف (بی‌تا). *روضة الطالبین*. تحقیق و تصحیح عادل أحمد عبدالموجود و علی محمد معوض ۸ جلد. بیروت: دار الکتب العلمیة.

بخشی تطفی، حمزه (۱۳۹۲). «بررسی یک رابطه تجربی میان قیمت های برق در قراردادهای سلف موازی و قیمت‌های نقد برق در بازار برق ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم اقتصادی. دانشکده اقتصاد.

جزیری، عبدالرحمن (بی‌تا). الفقه علی المذاهب الأربعة. ۵ جلد. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

حجتی اشرفی، غلامرضا. ایران. قوانین و احکام (۱۳۷۹ ه‍ ش). مجموعه قوانین اساسی ـ مدنی: با آخرین اصلاحات و الحاقات. تهران.

خمینی، روح‌الله (بی‌تا). تحریر الوسیلة. ۲ جلد. قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ه‍ ق). *مفردات الفاظ القرآن*. بیروت ـ دمشق: دارالعلم ـ الدارالشامیة.

رافعی، عبدالکریم (بی‌تا). *فتح العزیز*. ۱۲ جلد. بیروت: دار الفکر.

رضایی، خدیجه (۱۳۹۶). «تحلیل فقهی و حقوقی معاملات سلف در بورس». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه خوارزمی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

ره‌پیک، حسن؛ کریمیان، محمد رضا (۱۳۹۵). «ماهیت و آثار قرارداد سلف موازی». دیدگاه های حقوق قضائی. شماره ۷۵ و ۷۶.

سرخسی، محمد بن أحمد (بی‌تا). *المبسوط*. تصحیح جمعی از علماء. ۳۰ جلد. بیروت: دارالمعرفة.

سمرقندی، محمد بن احمد (۱۴۱۴ ه‍ ق). *تحفة الفقهاء*. ۳ جلد. بیروت: دار الکتب العلمیة.

شیرمردی احمداباد، حسین؛ ندری، کامران (۱۳۹۶). «اوراق سلف موازی؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی مسکن». جستارهای اقتصادی. شماره ۲۸

صادقی مقدم، محمد حسن؛ موسی پور، میثم؛ سلطان احمدی، جلال (۱۳۹۵). «تحلیل فقهی- حقوقی (قرارداد سلف موازی استاندارد) ابتکاری جدید برای بازار سرمایه». دانش حقوق مدنی. شماره ۱۰.

صورت‌جلسه کمیته تخصصی فقهی بورس اوراق بهادار. سال دوم. جلسه شماره ۲۷. تاریخ ۱۳۸۷/۵/۱۶. موضوع: بررسی معاملات سلف موازی.

طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷ ه‍ ق). *المبسوط فی فقه الإمامیة*. تصحیح سید محمد تقی کشفی. ۸ جلد. تهران: المکتبة المرتضویة لإحیاء الآثار الجعفریة.

علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ه‍ ق). *قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام*، تحقیق و تصحیح گروه پژوهش دفتر انتشارات اسلامی. ۳ جلد. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ ه‍ ق). *تحریر الأحکام الشرعیة علی مذهب الإمامیة*. تحقیق و تصحیح ابراهیم بهادری. ۶ جلد. قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.

علامه حلّی، حسن بن یوسف (بی‌تا). *تذکرة الفقهاء*، تحقیق و تصحیح گروه پژوهش مؤسسه آل البیت علیهم السلام. ۱۴ جلد. قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.

علیشیری، بهروز و شمس‌عراقی، شراگیم (۱۳۹۲ ه‍ ش). «تأمین منابع مالی و سرمایه‌گذاری خارجی: مبانی، الزامات، اقدامات و دستاوردها». *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*. سال ۱. شماره ۲.

فاضل، محمدصادق (۱۳۹۳ ه‍ ش). امکان تصحیح سلف موازی استاندارد از منظر فقه امامیه و اهل سنت. مرکز مدیریت حوزه علمیه قم. پایان‌نامه سطح سه (کارشناسی ارشد).

فراهانی‌فرد، سعید (۱۳۸۸ ه‍ ش). «صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پوشش ریسک». *فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی*. شماره ۳۳.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ ه‍ ق). *کتاب العین*. ۸ جلد. قم: نشر هجرت.

قرشی، سید علی‌اکبر (۱۴۱۲ ه‍ ق). *قاموس القرآن*. ۷ جلد. تهران: دارالکتب الاسلامیة.

کاشانی، ابی بکر (۱۴۰۹ ه‍ ق). *بدائع الصنائع*. ۷ جلد. پاکستان: المکتبة الحبیبیة.

کریمیان، محمدرضا (۱۳۹۲). «ماهیت و آثار قرارداد سلف موازی در حقوق ایران و فقه امامیه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری. دانشکده حقوق.

مالک بن انس (۱۳۲۳ ه‍ ق). *المدونة الکبری*. ۶ جلد. بیروت: دار إحیاء التراث العربی.

محقق حلّی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ه‍ ق). *شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام*. تصحیح عبد الحسین محمد علی بقال. ۴ جلد. قم. اسماعیلیان.

مراجع معظم تقلید (۱۳۸۲ ه‍ ش). *رساله دوازده مرجع*.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ـ دفتر مطالعات اقتصادی (۱۳۹۰ ه‍ ش). *بررسی طرح قراردادهای سلف موازی استاندارد نفتی (ویرایش اول)*.

مصطفوی، سید محمدکاظم (۱۴۲۳ ه‍ ق). *فقه المعاملات*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

موسویان، سیدعباس (۱۳۸۹ ه‍ ش). «اوراق سلف، ابزاری برای تأمین مالی پروژه‌های بالادستی صنعت نفت». *فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی*. شماره ۳۹.

موسی‌پور، میثم (۱۳۹۴). «تحلیل حقوقی (قرارداد سلف موازی استاندارد) در بورس انرژی ایران». پایان‌نامه دکترای تخصصی (PhD). دانشگاه پیام نور استان تهران. مرکز پیام نور تهران.

موسی‌خانی، حسین (۱۳۹۷). «ماهیت و آثار حقوقی معامله اوراق سلف نفتی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم قضائی و خدمات اداری. دانشکده حقوق قضائی.

نجفی، محمد حسن بن باقر (بی‌تا). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*. تحقیق و تصحیح شیخ عباس قوچانی. ۴۳ جلد. بیروت: دار إحیاء التراث العربی.

یزدی، محمد کاظم (۱۴۱۹ ه‍ ق). *العروة الوثقی فیما تعم به البلوی (المحشّی)*. تحقیق و تصحیح احمد محسنی سبزواری. ۵ جلد. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]

[Downloaded from qjfep.ir on 2026-10-08]